

HARTMUT ROSA
ONBESCHIK
BAARHEID

Vertaling Huub Stegeman

Boom

INHOUD

Voorwoord bij de Nederlandse editie 7

Inleiding: Over sneeuw 15

1. De wereld als een punt van agressie 21
2. Vier dimensies van beschikbaarheid 31
3. De paradoxale keerzijde 35
4. De wereld als een punt van resonantie 47
5. Vijf theses over de beschikbaarheid van de dingen en de onbeschikbaarheid van de ervaring 57
6. Beschikbaar maken of laten gebeuren? 79
7. Beschikbaar maken als een institutionele noodzaak 107
8. De onbeschikbaarheid van het verlangen en het verlangen naar het onbeschikbare 125
9. De terugkeer van het onbeschikbare als monster 133

Conclusie 141

Noten 143

INLEIDING

Over sneeuw

Herinner je je nog de eerste sneeuwval tegen het einde van de herfst of in de winter, toen je nog kind was? Het was alsof zich een andere werkelijkheid aandiende. Iets schaars, zeldzaams, dat ons komt bezoeken, dat neerdaalt en de wereld rondom ons verandert, zonder ons toedoen, als een onverwacht geschenk. Sneeuw is zo ongeveer de zuiverste manifestatie van het onbeschikbare: we kunnen haar niet maken, we kunnen haar niet afdwingen, we kunnen haar niet eens voorspellen, althans niet lang van tevoren. En sterker nog, we kunnen sneeuw niet te pakken krijgen, we kunnen ons haar niet toe-eigenen: als we haar in onze handen nemen smelt ze tussen onze vingers weg, als we haar in huis halen vloeit ze weg, en als we haar in de vriezer leggen houdt ze op sneeuw te zijn. Misschien dat er daarom zo veel mensen – en niet alleen kinderen – naar verlangen, vooral rond Kerstmis. Al weken van tevoren worden de meteorologen belaagd met de vraag: krijgen we dit jaar een witte kerst? Hoe groot is de kans? En natuurlijk is er geen gebrek aan pogingen om sneeuw te allen tijde beschikbaar te maken: winterspor-

toorden adverteren met een sneeuwgarantie en presenteren zich als 'sneeuwzeker'. Ze zetten sneeuwkanonnen in en ontwikkelen kunstsneeuw die zelfs bij 15 graden plus nog blijft liggen.

In onze relatie tot sneeuw wordt het drama van onze moderne verhouding tot de wereld weerspiegeld als in een kristallen bol: de drijvende culturele kracht achter de levensvorm die wij 'modern' noemen, is het idee, de wens, het verlangen de wereld beschikbaar te maken. Maar alleen in de ontmoeting met het *onbeschikbare* ontstaat het gevoel dat we leven, dat we worden geraakt en werkelijk ervaren. Een volledig gekende, geplande en beheerste wereld is een dode wereld. Dat is geen metafysisch inzicht, maar een alledaagse ervaring: het leven voltrekt zich als een wisselwerking tussen datgene wat voor ons beschikbaar is en datgene wat voor ons onbeschikbaar blijft, maar ons niettemin 'iets aangaat'. Het speelt zich als het ware af op het grensvlak daartussen. Neem een massaverschijnsel als voetbal. Waarom gaan mensen naar het stadion? 'Omdat ze niet weten hoe het afloopt', zou Sepp Herberger, de West-Duitse bondscoach van 1954, ooit hebben gegrapt. Tegenover de veelgehoorde klacht dat het in het voetbal 'enkel om geld draait', staat dat het spel juist zo aantrekkelijk is omdat overwinningen en nederlagen niet kunnen worden afgedwongen of gekocht, omdat we er niet over kunnen beschikken. Het voetbal blijft voor veel mensen zo opwindend dat het de hele week, tot de volgende competitiewedstrijden, het middelpunt van hun libidineus verlangen vormt, juist omdat het fundamenteel onbeschikbaar is. Toch betreft het geen absolute onbeschikbaarheid: natuurlijk kunnen we met geld het spel beïnvloeden, maar ook met

training. Elke amateursporter weet dat, niet alleen in het voetbal, maar ook in tennis, basketbal, in alle spelsoorten. We kunnen onze kansen vergroten, bijvoorbeeld op de tennisbaan, door een goede voorbereiding, door mentale training, door ontspanning, maar de overwinning en het volgende punt laten zich niet forceren. En sterker nog, enkel door de inspanning te vergroten bereiken we zelfs helemaal niets: hoe meer we de volgende goal of het volgende punt beschikbaar willen maken, d.w.z. forceren, hoe kleiner de kans dat dit lukt. Daarom voeren veel amateursporters allerlei vage, op magische praktijken gelijkende rituelen uit, bijvoorbeeld voor de opslag, om het onbeschikbare beschikbaar te maken. Het zijn precies de strijd en de spanning op deze grens die sport zo fascinerend maken.²

De wisselwerking van beschikbaarheid en onbeschikbaarheid is niet alleen kenmerkend voor veel sporten, maar voor spel in het algemeen. We zien het ook in het kaartspel, bij het schaken en in andere bord- of kansspelen. De verhouding tussen het beschikbare en het onbeschikbare neemt verschillende vormen aan. Bij schaak kunnen de winnaars en verliezers met een hoge mate van zekerheid worden voorspeld, maar dat gaat niet op voor mens-erger-je-niet of een kansspel. Dat geldt echter niet alleen voor spel. De ontmoeting met het onbeschikbare en het verlangen of de strijd om het beschikbaar te maken lopen als een rode draad door alle aspecten van het leven. Neem het slapengaan: hoe meer we het willen, hoe minder we het kunnen afdwingen. Toch kunnen we er wel iets aan doen – bijvoorbeeld een wandeling maken of regelmatige routines ter voorbereiding ontwikkelen – om te zorgen dat we makkelijker inslapen. Of de

liefde. *Hold the line, love isn't always on time*, zingt de band Toto treffend. Of de gezondheid. We kunnen natuurlijk proberen de kans op verkoudheid te verkleinen en gezond eten. Maar of we verkouden worden, of we kanker krijgen of een hernia, dat behoort tot de onbeschikbaarheden – of zijn het misschien eerder gedeeltelijke beschikbaarheden? – van het leven. Van het spel tot de liefde en van de sneeuw tot de dood: onbeschikbaarheid is essentieel voor het menselijk leven en de menselijke ervaring, en als we willen begrijpen hoe de moderniteit tegen de wereld aankijkt, hoe de instellingen en culturele praktijken van de hedendaagse maatschappij zich verhouden tot de wereld en hoe wij als moderne subjecten bijgevolg in de wereld staan, dan lijkt de manier waarop wij ons individueel, cultureel, institutioneel en structureel verhouden tot het onbeschikbare een fundamentele focus van de analyse te moeten vormen. In wat volgt zal ik trachten deze focus consequent toe te passen op de alledaagse praktijken en sociale conflicten van laatmoderne, hedendaagse samenlevingen, om na te gaan wat er vanuit dit perspectief kan worden onderscheiden. Mijn eerste hypothese hierbij luidt: aangezien wij laatmodernen ernaar streven de wereld op alle genoemde niveaus – individueel, cultureel, institutioneel en structureel – beschikbaar te maken, is de wereld voor ons steeds een ‘punt van agressie’ of een reeks punten van agressie, dat wil zeggen een reeks objecten die gekend, bereikt, veroverd, gedomineerd of gebruikt moeten worden. Juist daardoor lijkt ‘het leven’, dat wat de ervaring van levendigheid en van ontmoeting vormt – datgene wat resonantie mogelijk maakt – ons te ontglippen. Dat leidt vervolgens weer tot angsten, frustraties, woede en

zelfs wanhoop, die onder meer tot uiting komen in politieke agressie, ingegeven door een gevoel van machteloosheid.